

Питанням охорони фіторізноманіття в Україні у різні роки займалися різні вчені, які зробили значний внесок у справу охорони флори та рослинності, зокрема: М. І. Котов, В. І. Чопик, Б. В. Заверуха, Ю. Р. Шеляг-Сосонко, О. В. Мудрак, О. В. Лукаш, П. М. Устименко, Д. В. Дубина, Г. А. Чорна та інші [2].

Шацький національний природний парк (НПП) створений у 1983 році для охорони рідкісних природних комплексів у районі Шацьких озер, площею 35515 га [3].

Мета дослідження – виділення фракції рідкісних та зникаючих видів вищої водної флори із класу *Liliopsida* для території Шацького НПП.

Впродовж 2017–2018 рр. нами була досліджена вища водна флора Шацького НПП. Дослідження проводили детально-маршрутним методом, опрацьовували матеріали наукових гербарію та літературні джерела.

Загалом, враховуючи інформацію про флористичну колекцію парку нами встановлено, що природна флора парку налічує 807 видів вищих рослин, із яких у колекції представлено 761 вид [5]. Вища водна та прибережно-водна флора Шацького НПП налічує 83 види, з яких чисельність 12 видів із кожним роком зменшується внаслідок дії безпосередньо самої людини [1].

За результатами наших досліджень, з'ясовано, що раритетна фракція вищої водної флори Шацького НПП налічує 19 видів, які належать до 3 відділів, 2 класів, 7 порядків та 10 родин, і становлять 23% від вищої водної флори парку. Найбільш представленим є клас *Liliopsida*, який об'єднує 11 видів із 6 родин. Переважаючою родиною, за кількістю видів, є *Superaceae*, яка включає 5 видів. Менш чисельною за кількістю видів є родина *Orchidaceae*. Одновидовими є родини – *Scheuchzeriaceae*, *Iridaceae*, *Juncaceae*, *Typhaceae*.

Конспект раритетної фракції вищої водної флори Шацького НПП із класу *Liliopsida*

Scheuchzeriaceae

1. *Scheuchzeria palustris* L. – Шейхцерія болотна

Iridaceae

2. *Iris sibirica* L. – Півники сибірські

Orchidaceae

3. *Epipactis palustris* L. – Коручка болотна

4. *Liparis loeselii* L. – Жировик Льозеля

Juncaceae

5. *Juncus bulbosus* L. – Ситник бульбистий

Superaceae

6. *Carex chodorrhiza* L. – Осока тонкокореневищна

7. *Carex davalliana* Sm. – Осока Девелла

8. *Carex dioica* L. – Осока дводомна

9. *Carex buxbaumii* Wahlenb. – Осока Буксбаума

10. *Cladium mariscus* L. – Меч-трава болотна

Typhaceae

11. *Typha minima* Funk. – Рогіз малий

Аналіз еколого-ценотичних показників показав, переважання гемікриптофітів – 4 видів (36,4 %). По відношенню до освітленості екотопу всі види є геліофітами, а до вогості – гідрофітами.

У досліджуваній флорі 90 % видів належать до категорії „Г” із Червоної книги України (2009) та є „вразливими” (якщо дія негативного фактора триватиме й надалі, то ці види скоро можуть бути віднесені у категорію «зникаючі»).

Природоохоронний статус „зникаючий” (види під загрозою зникнення, знижується їх чисельність, для збереження потрібно усунути негативний фактор) має лише один вид – *Typha minima* [4].

Отже, провівши аналіз раритетної фракції вищої водної флори Шацького НПП ми виявили один зникаючий вид – *Typha minima*. Перелік та аналіз раритетних видів Шацького НПП є лише результатом підбиття підсумків на даний момент і відкритий для наступних досліджень.

Список використаних джерел

1. Блажко О. А. Аналіз прибережно-водної та водної судинної флори Шацьких озер / О. А. Блажко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2, 2009, с.78-80.

2. Кучер І. М. Рідкісні та зникаючі види гідрофільної флори Північного Поділля та їх охорона / І. М. Кучер., О. К. Галаган // Промышленная ботаника. – Донецьк, 2014. – с. 29–36.

3. Львович М. В. Загальна характеристика Шацького національного природного парку / Львович М. В. Горун А. А. // Шацький національний природний парк. Наукові дослідження. 1983-1993. – с.17-22.

4. Червона книга України. Рослинний світ / [під заг. ред. член-кора НАН України Я. П. Дідуха]. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – 912 с.

5. Яценко П. Т. Рослинний світ Шацького природного національного парку / П. Т. Яценко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.. – Луцьк, 2007. - № 11, ч. 1. – с. 166-171.

ТОПІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ГНІЗДОВОЇ АВІФАУНИ ЛАДИЖИНСЬКОГО ВОДОСХОВИЩА ТА СУМІЖНИХ ТЕРИТОРІЙ

Вивчені особливості топічних зв'язки гніздових і перелітних а також осілих птахів акваторії Ладизжинського водосховища та суміжних біотопів – лісових масивів, лук і пасовищ, населених пунктів. Встановлене співвідношення птахів за способом влаштування гнізд. З'ясовано що за даним параметром в авіфауні території представлені 9 екологічних груп птахів.

Ключові слова: авіфауна – топічні зв'язки – Ладизжинське водосховище – гніздові птахи – осілі птахи.

Наявність зручних гніздових мікростацій є одним з найдійовіших чинників, що визначає присутність окремих представників авіфауни в репродуктивний період на певній території. Завдяки широкому діапазону способів облаштування гнізд птахи можуть успішно уникати міжвидової конкуренції. Це робить можливим комфортне співіснування представників різних екологічних груп птахів навіть на відносно невеликих територіях.

На дослідженій акваторії Ладизжинського водосховища (Вінницька область, Україна) та в прилеглих біотопах за результатами досліджень були виявлені 9 груп птахів за місцем влаштування гнізда (рис. 1). Подібна класифікація птахів уже раніше використовувалась для характеристики авіфауни інших регіонів [2; 3-5; 7].

В результаті обліків птахів, здійснених у 2016-2019рр. було встановлено, що найбільшою за кількістю видів на дослідженій території є група кроногніздових птахів, що включає 35 видів, або 33,9% від усієї гніздової авіфауни (рис. 1). Це, зокрема, такі види як *Ardea cinerea*, *Ciconia ciconia*, *Pernis apivorus*, *Milvus migrans*, *Accipiter gentilis*, *A. nisus*, *Buteo buteo*, *Haliaeetus albicilla*, *Falco subbuteo*, *F. tinnunculus*, *Columba palumbus*, *Streptopelia decaocto*, *S. turtur*, *Asio otus*, *Strix aluco*, *Lanius collurio*, *Garrulus glandarius*, *Pica pica*, *Corvus frugilegus*, *C. cornix*, *C. corax*, *Troglodytes troglodytes*, *Sylvia atricapilla*, *S. communis*, *S. curruca*, *Erethacus rubecula*, *Turdus pilaris*, *T. merula*, *T. philomelos*, *Aegithalos caudatus*, *Fringilla coelebs*, *Chloris chloris*, *Carduelis carduelis*, *Acanthis cannabina*, *Coccothraustes coccothraustes*. По усьому периметру акваторії досліджуваного водосховища зростає різноманітна деревна і чагарникова рослинність у вигляді лісових масивів та лісосмуг. Достатньо багатий видовий склад кроногніздових видів птахів поєднується з невисокими показниками щільності їх населення.

З деревною рослинністю в репродуктивний період пов'язані ще 13 (12,6%) представників авіфауни об'єкту – дуплогніздові птахи і 4 види (3,9%) – напівдуплогніздових (рис. 1). Представники останньої групи влаштовують свої гнізда у напівдуплах, які утворюються в прикореневих нішах, порожнинах в трухлявих пеньках, у тріщинах дерев. До них належать *Muscicapa striata*, *Phoenicurus ochruros*, *Sitta europaea* та *Certhia familiaris*. Дуплогніздовими птахами є *Jynx torquilla*, *Picus canus*, *Dendrocopos major*, *D. medius*, *D. minor*, *Sturnus vulgaris*, *Ficedula hypoleuca*, *F. albicollis*, *Phoenicurus phoenicurus*, *Parus palustris*, *P. caeruleus*, *P. major*, *Passer montanus*. Усі названі види тяжіють до лісостанів, прилеглих до узбережжя водосховища або до поодиноких дерев у його периметрі (рис. 1).

Таким чином, більше половини (50,5% або 52 види) авіфауни дослідженої території в репродуктивний період пов'язані з лісонасадженнями і позахисними лісосмугами.

Меншою кількістю (27 видів або 26,2%) представлена група наземногніздових птахів (рис. 1). Це, насамперед, облігатні кампофіли, що розташовують гнізда на землі на луках, лісових галявинах а також окремі лімнофільні види, що гніздують на узбережжі водойми. Для захисту й маскування своїх гнізд ці птахи використовують різні нерівності мікрорельєфу, зарості трав'янистих рослин, трав'яні купини тощо. Дана група об'єднує види: *Cygnus olor*, *Anas platyrhynchos*, *Aythya ferina*, *Circus aeruginosus*, *Perdix perdix*, *Coturnix coturnix*, *Rallus aquaticus*, *Porzana porzana*, *Crex crex*, *Scolopax rusticola*, *Larus ridibundus*, *L. cachinnans*, *Galerida cristata*, *Lullula arborea*, *Alauda arvensis*, *Anthus trivialis*, *Motacilla flava*, *M. alba*, *Acrocephalus schoenobaenus*, *Phylloscopus sibilatrix*, *Ph. collybita*, *Saxicola rubetra*, *Luscinia luscinia*, *L. svecica*, *Emberiza calandra*, *E. citrinella*, *E. schoenichus*.

З деревною і чагарниковою рослинністю прибережної смуги тісно пов'язана група підвісогніздових птахів – 8 видів (7,9%) (рис. 1). Це, зокрема, *Botaurus stellaris*, *Ixobrychus minutus*, *Oriolus oriolus*, *Locustella luscinoides*, *Acrocephalus palustris*, *A. arundinaceus*, *Sylvia borin*, *Remiz pendulinus*. Способи облаштування і розміщення гнізд такого типу в кронах є доволі різноманітними. Так, одні види підвішують гнізда між стеблами очерету або рогозу, в чагарникових заростях, на тонких бічних гілках дерев.

Єдиним представником гніздових паразитів (0,9%) у фауні дослідженої території є *Cuculus canorus* [1; 6] (рис. 1).

В структурі орнітофауни водосховища досить слабо представлена група плаваючогніздових птахів – лише 4 види, або 3,9% (рис. 1): *Podiceps ruficollis*, *P. cristatus*, *Gallinula chloropus*, *Fulica atra*. Гнізда цих птахів розташовані на заламах очерету та рогозу, острівцях і купинах з кореневищ навколоводних рослин. Невисока частка таких птахів у структурі гніздової авіфауни біотопу зумовлена малою потужністю угруповань прибережних гідрофітів у поєднанні зі значною амплітудою коливання рівня води, що призводить до підтоплення гнізд, або ж навпаки – відступом води, що робить кладки вразливими перед хижакками.

Стільки ж (4 види, 3,9%) у фауні водосховища норогніздових птахів (рис. 1): *Alcedo atthis*, *Merops apiaster*, *Urupa eops* та *Riparia riparia*. Їх невелика кількість зумовлена невідповідним мікрорельєфом території, майже

повною відсутністю природних піщаних або глинистих відслонень, урвистих стінок.

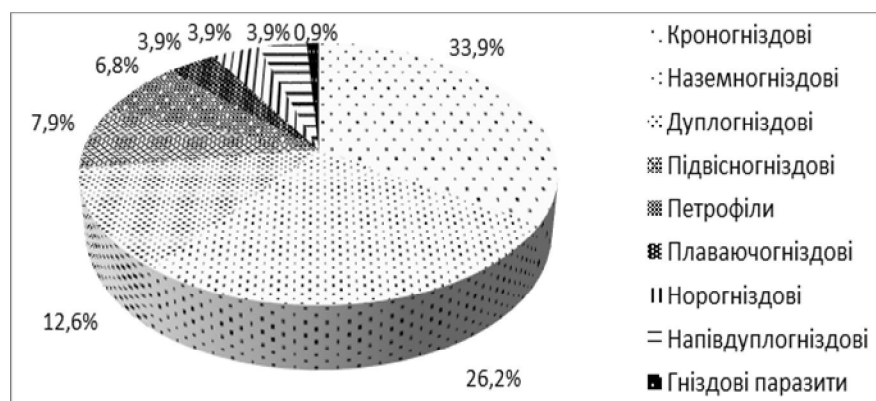

Рис. 1. Групи птахів Ладизинського водосховища та узбережжя за місцем розташування гнізд

Елементи селитебного ландшафту, представлені в контурі дослідженої території визначають присутність низки видів птахів (7 видів, 6,8%), які для гніздування використовують стіни споруд, різноманітні декоративні елементи їх фасадів, ніші під стріхами тощо. Такі умови представлені в межах м. Ладизин, сіл Семенки, Щурівці, Сокільці, Степашки, Басаличівка, Заозерне, Маньківка, Глинське, Новоселівка, Анциполівка, Зяньківці, бази відпочинку розташовані уздовж берегової лінії. Птахами, які гніздують у прилеглих селитебах є *Columba livia*, *Athene noctua*, *Apus apus*, *Hirundo rustica*, *Delichon urbica*, *Corvus monedula* та *Passer domesticus*.

Отже, в межах дослідженої території було виявлено 9 екологічних груп птахів з огляду на місце влаштування гнізда. Це, зокрема, кроногніздові – 35 видів (33,9%), дуплогніздові – 13 видів (12,6%), напівдуплогніздові – 4 види (3,9%), наземногніздові – 27 видів (26,2%), підвісногніздові – 8 видів (7,9%), гніздові паразити – 1 вид (0,9%), плаваючогніздові та норогніздові – по 4 види (по 3,9%), петрофіли – 7 видів (6,8%).

Список використаних джерел

1. Матвійчук О.А., Серебряков В.В. Орнітофауна Верхнього і Середнього Побужжя: монографія. К.: Фітосоціоцентр, 2010. 280 с.
2. Матвійчук О.А. Видова структура орнітоценозів Верхнього і Середнього Побужжя в умовах антропогенної трансформації екосистем : автореф. дис. ... канд. біол. наук : 03.00.16. Одеса, 2011. 21 с.
3. Матвійчук О.А. Авіфауна дендроландшафтів Буго-Деснянського загальнозоологічного заказника. *Науковий Вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць*. Львів: РВВ НЛТУ України, 2015. Вип. 25.3. С.64-70.
4. Матвійчук О.А. Видовий склад та екологічна структура авіфауни Верхнього і Середнього Побужжя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. Володимира Гнатюка. Біологія*. Тернопіль, 2015. №2 (63). С. 41-46.
5. Матвійчук О.А., Дика Л.П., Салій І.І., Ладанюк М.В. Орнітофауністична характеристика ставу Шершні та прибережних біотопів. *Modern Scientific Potential – 2016: Materials of the XII International scientific and practical conference, Sheffield, February 28 – March 7, 2016*. Sheffield: «Science and Education LTD», 2016. P. 64-68.
6. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б., Відуецький А.В. Птахи Вінниччини. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 328 с.
7. Матвійчук О.А., Пірхал А.Б. Структура орнітофауни заплави середньої течії р. Згар. *Ukrainian Journal of Ecology*. Мелітополь, 2018. № 8(1). С. 297-306.

УДК 504.6

О.К. Струкевич, д.і.н., професор, завідувач кафедри філології та гуманітарних наук;

О.А. Мала, студент спеціальності “Екологія”, ступеня вищої освіти “Магістр”

КВНЗ “Вінницька академія неперервної освіти”.

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ЗАПОВІДНОЇ СПРАВИ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

На основі літературних, архівних, краєзнавчих і картографічних джерел визначено історичні етапи розвитку заповідної справи у Вінницькій області. Узагальнюючи опрацьовані джерела, виділено 8 етапів історичного розвитку заповідної справи, які стосуються лише територіальної, а не таксономічної охорони, що різняться змістовністю, осяжністю й специфікою висвітлення.

Ключові слова: історичні етапи, заповідна справа, охорона природи, Вінницька область.

Постановка проблеми. Розробка наукових основ раціонального природокористування, збереження біотичного різноманіття й унікальних природних і антропогенних ландшафтів, оптимізація регіональної еколо-